

Materiały do poznania rozmieszczenia chrząszczy (Coleoptera)
Zachodniej Polski.
Część 3. Wygonakowate (Ochodaeidae)

Contributions to the knowledge the beetles distribution in Western Poland.
Part 3. Ochodaeidae

Marek BUNALSKI¹, Paweł SIENKIEWICZ²

Katedra Entomologii i Ochrony Środowiska UP, ul. Dąbrowskiego 159, 60-594 Poznań;
e-mail: ¹bunalski@up.poznan.pl, ²carabus@up.poznan.pl

ABSTRACT: An analysis of historic information on the occurrence of the representative of the family Ochodaeidae in Poland has been conducted. New data on the occurrence of *Ochodaeus chrysoloides* in Western Poland is presented along with remarks on environmental requirements.

KEY WORDS: Coleoptera, Ochodaeidae, Western Poland, new data, ecological remarks.

Rodzina wygonakowate (Ochodaeidae) traktowana była przez wiele dziesięcioleci jako podrodzina w obrębie Scarabaeidae i w tej randze znalazła się również w opracowaniach krajowych poświęconych żukowatym (STEBNICKA 1976; BURAKOWSKI i in. 1983). Sytuacja uległa zmianie po serii analiz filogenetycznych przeprowadzonych przez BROWNE i SCHOLTZA (1995, 1999) w obrębie taksonów szczebla podrodzinowego. Zwłaszcza druga z cytowanych prac, opierając się na analizie licznych cech morfologicznych i bionomicznych oraz materiałach kopalnych, dokonała licznych korekt systematycznych. Jedną z nich dotyczyła zaliczenia Ochodaeidae do starego kładu kredowego i nadania im rangi rodziny.

Rodzina Ochodaeidae obejmuje współcześnie około 120 gatunków skupionych w kilkunastu rodzajach oraz kilka rodzajów kopalnych obejmujących kilkanaście gatunków. Jej przedstawiciele zasiedlają ciepłe rejony niemal wszystkich kontynentów, prezentując bardzo jednorodny typ budowy i podobne upodobania pokarmowe.

W faunie europejskiej wygonakowate reprezentowane są przez 10 gatunków należących do 2 rodzajów: *Codocera* ESCHSCH. i *Ochodaeus* DEJ.

Rodzaj: *Codocera* ESCHSCHOLTZ, 1818

Rodzaj *Codocera* ESCHSCH. skupia 3 gatunki azjatyckie, z których jedynie *Codocera ferruginea* ESCHSCH. sięga swym arealem po południowo-wschodnią i środkową część Europy.

Codocera ferruginea ESCHSCHOLTZ, 1818

Z obszaru Polski gatunek ten podany został przez HILDTA (1896) z dwóch stanowisk zlokalizowanych na Nizinie Mazowieckiej. W zgodnej opinii późniejszych komentatorów obydwa doniesienia oparte są najprawdopodobniej na błędnym oznaczeniu osobników *Ochodaeus chrysoloides* (SCHR.). Za tezę tą przemawia zarówno brak okazów dowodowych w kolekcji HILDTA, jak i brak jakichkolwiek późniejszych doniesień o jego występowaniu w Polsce. Ponadto zarówno upodobania ekologiczne gatunku, jak i znaczne oddalenie jego stanowisk od granic Polski każą wyłączyć go z listy krajowych chrząszczy.

Rodzaj: *Ochodaeus* DEJEAN, 1821

Rodzaj *Ochodaeus* jest reprezentowany w Europie przez 9 gatunków rozmieszczonych głównie w południowych regionach kontynentu. Na obszarze Polski stwierdzono do tej pory występowanie tylko jednego gatunku – wygonaka, *Ochodaeus chrysoloides*.

Ochodaeus chrysoloides (SCHRANK, 1781)

Gatunek ten należy do rzadko spotykanych w skali kraju. Choć historycznie podawany był z różnych regionów zoogeograficznych Polski (BURAKOWSKI i in. 1983), to jednak większość współczesnych obserwacji pochodzi z południowych i południowo-wschodnich regionów kraju. Tę prawidłowość potwierdza również stanowisko z Polesia:

– UTM: FC71 Orchówek ad Włodawa, 14 VII 2001 – 1 ex., zagajnik na brzegu suchej murawy, samołówka UV, leg. A. MALKIEWICZ et M. WANAT.

Z obszaru zachodniej Polski pochodzi niewiele doniesień rozrzuconych na przestrzeni ostatnich 150 lat (Ryc.). Jeśli pominąć prace opierające się na materiałach już wcześniej publikowanych (LETZNER 1853, 1871; LEDER 1872; SCHILSKY 1888, 1909; GERHARDT 1910; FRANZ 1936; HORION 1958), to historyczne dane dotyczące występowania *O. chrysoloides* tej części kraju przedstawiają się następująco:

- ZEBE 1852: Glogau = Głogów (WT72)
- LETZNER 1871: Breslau = Wrocław (XS46)
- LETZNER 1871: Herrnsstadt = Wąsosz (XT11)

- SCHILSKY 1909: Posen = Poznań (XU30)
- GERHARDT 1910: Vorderheide = Raszówka (WS88)
- KOLBE 1928: Ohlau = Oława (XS64)
- CISZKIEWICZ 1934: Czerwonak = Poznań - Czerwonak (XU31)
- SCHMIDT 1938: Landsberg = Gorzów Wielkopolski (WU14)
- HORION 1954: Schwerin = Skwierzyna (WU32)

Zważywszy, iż dane HORIONA ze Skwierzyny pochodzą z materiałów zebranych przez W. ARNOLDA w latach trzydziestych ubiegłego wieku (BUNALSKI 2009), oznacza to, że brak jest zupełnie powojennych doniesień o występowaniu *O. chrysoloides* w całym pasie Polski Zachodniej.

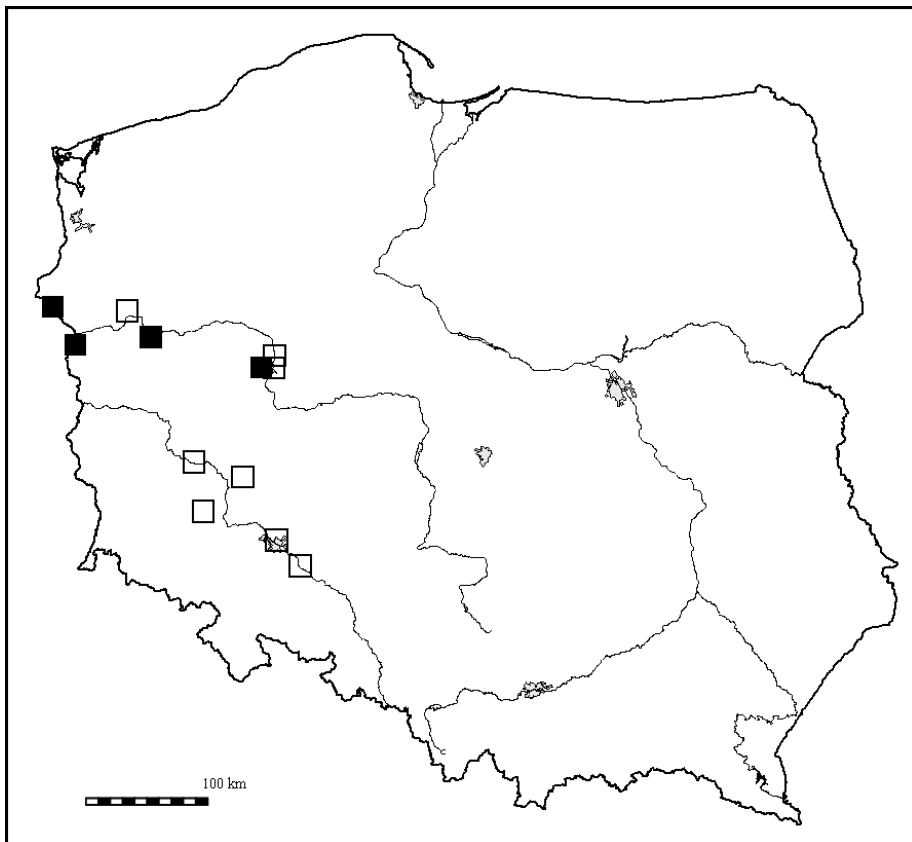
W trakcie zakrojonych na szeroką skalę badań prowadzonych w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej przez pracowników Katedry Entomologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, stwierdzono występowanie *O. chrysoloides* na następujących stanowiskach:

- VU54 Czelin ad Mieszkowice, 12 VII 2009 – 1 ex., samolówka świetlna, leg. R. BUNALSKI;
- VU71 rez. „Pamięcin”, 1 VIII 2009 – 3 exx., murawa ostnicowa inicjalna, pułapki ziemne, leg. P. SIENKIEWICZ;
- VU71 Owczary vic., 1 VIII 2009 – 2 exx., murawa kwietna, pułapki ziemne, leg. P. SIENKIEWICZ;
- WU32 Zawarcie ad Skwierzyna, 28 VII 2009 – 1 ex., samolówka świetlna, leg. R. BUNALSKI;
- XU20 Poznań - Ogrody, 10 V 2012 – 1 ex., ogród UP, samolówka świetlna, leg. M. BUNALSKI.

Powyższe materiały potwierdzają utrzymywanie się *O. chrysoloides* w okolicach Poznania i Skwierzyny, skąd był podawany w latach trzydziestych ubiegłego wieku. Ponadto wszystkie stanowiska usytuowane są w pobliżu dolin rzecznych – Odry (Czelin, Pamięcin, Owczary) i Warty (Poznań, Zawarcie), co koresponduje z doniesieniami HORIONA (1954) o związku tego gatunku z dolinami dużych rzek.

Z obserwacji przeprowadzonych przez jednego z autorów (M. BUNALSKI) w Polsce, na Słowacji i w Bułgarii wynika, że przedstawiciele rodzaju *Ochodaeus* preferują stanowiska kserotermiczne i gleby zasobne w wapń. Mogą to być zarówno wychodnie wapienne, jak i suche gliny margliste odłożone na nasłonecznionych stokach. Z danych literaturowych wynika ponadto, że larwy *O. chrysoloides* żerują na podziemnych grzybach, choć brak jest takich obserwacji pochodzących z obszaru Polski.

Ponieważ Ochodaidae są w skali światowej relikdami mezozoicznymi, a wygonak *O. chrysoloides* jest gatunkiem rzadkim, jego ochrona w naszym kraju jest konieczna i jak najbardziej uzasadniona.

Ryc. Rozmieszczenie *Ochodaeus chrysomeloides* w zachodniej Polsce: puste kwadraty – dane historyczne, zaciemnione kwadraty – nowe stanowiska

Fig. The distribution of *Ochodaeus chrysomeloides* in Western Poland: empty squares – historic data, shaded squares – new localities

SUMMARY

An analysis of the data from the area of Poland proved the occurrence of one representative of the family Ochodaeidae, namely *Ochodaeus chrysomeloides* (SCHR.). The other species, *Codocera ferruginea* ESCHSCH., was recorded mistakenly (HILDT 1896) and certainly it does not occur on the current territory of Poland.

Historical information on the occurrence of *Ochodaeus chrysomeloides* (SCHR.) in Western Poland was analysed and its current localities in the subject area were given, namely: Czelin, Pamięcin, Owczary, Zawarcie and Poznań. They confirm the relation between the species and large river valleys, as had been previously suggested by HORION (1958).

PIŚMIENICTWO

- BROWNE J., SCHOLTZ C. H. 1995: Phylogeny of the families of Scarabaeoidea (Coleoptera) based on characters of the hindwing articulation, hindwing base and wing venation. *Systematic Entomology*, **20**: 145-173.
- BROWNE J., SCHOLTZ C. H. 1999: A phylogeny of the families of Scarabaeoidea (Coleoptera). *Systematic Entomology*, **24**: 51-84.
- BUNALSKI M. 2009: Chrząższe Coleoptera. [W:] LIPNICKI L. (red.): *Przyroda gminy Skwierzyna*. Skwierzyna. 279 ss.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 1983: Chrząższe Coleoptera – Scarabaeoidea, Dascilloidea, Byrrhoidea i Parnoidea. *Katalog Fauny Polski*, Warszawa, **XXIII**, **9**: 1-294.
- CISZKIEWICZ H. 1934: Notatki koleopterologiczne. III. *Polskie Pismo Entomologiczne*, **13**: 196.
- FRANZ H. 1936: Die thermophilen Elemente der mitteleuropäischen Fauna und ihre Beeinflussung durch die Klimaschwankungen der Quartärzeit. *Zoogeographica*, **3**: 159-320.
- GERHARDT J. 1910: Verzeichnis der Käfer Schlesiens preussischen und österreichischen Anteils, geordnet nach dem *Catalogus Coleopterorum Europae* vom Jahre 1906. Dritte, neubearbeitete Auflage. Berlin. XVI + 431 ss.
- HILDT L. F. 1896: Żuki czyli gnojowce krajowe. *Pamiętki Fizyograficzne*, **14** (3): 153-228.
- HORION A. 1958: Lamellicornia (Scarabaeidae – Lucanidae). *Faunistik der mitteleuropäischen Käfer*. Band VI. Überlingen-Bodensee. **XXIII** + 343 ss.
- KOLBE W. 1928: Beiträge zur schlesischen Käferfauna. *Zeitschrift für Entomologie*, **16** (2): 1-10.
- LEDER H. 1872: Erster Nachtrag zu Edm. REITTER's Uebersicht der Käfer-Fauna von Mähren und Schlesien. *Verhandlungen des Naturforschenden Vereines in Brünn*, **10**: 86-139.
- LETZNER K. 1853: [In Schlesien sehr seltene Käfern]. *Jahres-Bericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur*, **30**: 93.
- LETZNER K. 1871: Verzeichnis der Käfer Schlesiens. *Zeitschrift für Entomologie*, **2**: XXIV + 328 ss.
- SCHILSKY J. 1888: Systematisches Verzeichnis der Käfer Deutschlands mit besonderer Berücksichtigung ihrer geographischen Verbreitung. *Zugleich ein Käfer-Verzeichnis der Mark Brandenburg*. Berlin. VI + 159 ss.
- SCHILSKY J. 1909: Systematisches Verzeichnis der Käfer Deutschlands und Deutsch-Oesterreichs. Mit besonderer Angabe der geographischen Verbreitung aller Käferarten in diesem Faunengebiet. *Zugleich ein Käferverzeichnis der Mark Brandenburg*. Stuttgart. **XIX** + 221 ss.
- SCHMIDT G. 1938: Einige interessante Käferfunde in der Neumark. *Entomologische Blätter*, **34** (1): 44-45.
- STEBNICKA Z. 1976: Chrząższe – Coleoptera, Żukowate – Scarabaeidae, Grupa podrodzin: Scarabaeidae laparosticti. *Klucze do oznaczania owadów Polski*, Warszawa, **XIX**, **28a**: 1-139.
- ZEBE G. 1852: Synopsis der bisher in Deutschland aufgefundenen Coleoptera. *Entomologische Zeitung*, **13** (11): 409-416.